

Hajar med kartor

BBC News rapporterar den 2. mars en vetenskaplig upptäckt: forskarna har kommit fram till att vissa hajarter navigerar med hjälp av mentala kartor. Rapporten bygger på en artikel i *Journal of Animal Ecology*. Påståendet är gundat på iakttagelsen att hajarna i jakten på byte genomför s.k. *directed walks*, riktade vandringar, på över 50 km.

Iakttagelsen att hajar kan lära sig att orientera över långa sträckor är intressant i sig. Men det hela blir än mera fascinerande när det framställs som om hajarna gör bruk av något slags inre kartor. Då kan rapporten överskrida nyhetsströskeln. Nu vill ju BBC News inte inbilla oss att forskarna har upptäckt att hajarna har något slags fysiska kartor inne i sina huvuden. Men frågan är vad det då är meningen att vi ska tro.

Det forskarna talar om är s.k. kognitiva eller mentala kartor, ett begrepp som allmänt används inom kognitionsforskningen för att beskriva olika varelsers medfödda eller förvärvade förmåga att utföra olika uppgifter. Det gäller inte nödvändigtvis geografiska kartor, det kan lika väl gälla till exempel hur man lyfter saker från en hylla eller hur man knyter skosnören. Men talet om mentala kartor är behäftat med en grundläggande oklarhet. Det ger sken av att *förklara* processen – till exempel hur det går till när hajarna hittar fram till ett grund där det finns gott om bytesfisk. Men allt man har gjort är att *beskriva* förmågan i andra termer. Evidensen för att kartan existerar är helt enkelt att hajarna behärskar denna uppgift.

”Förklaringen” är av samma form som läkarens svar på frågan varför opium får oss att sova, i **Molières** pjäs *Den inbillningssjuka*: därför att det har en *virtus dormitiva* – vilket är latin för ”sömnigivande förmåga”.

”Men du förnekar väl inte att något i hjärnan ligger till grund för hajarnas förmåga?” Det förnekar jag förvisso inte, men det skulle vara banalt att hävda att hajarnas förmåga bygger på ”något i hjärnan” utan att precisera det närmare. Det skulle inte ge några nyhetsrubriker.

Idén om inre kartor eller representationer har funnits med i det västerländska tänkandet sedan **Aristoteles** eller längre. Man föreställer sig att om vi ska kunna minnas något, tänka på något, ha en bestämd avsikt, önskan eller förväntan och så vidare, så måste det i vårt inre finnas en representation av det vi minns, tänker på osv. Tanken är betvingande men den är i själva verket meningslös. Ifall det verkligen var en inre bild som vägledde oss till exempel när vi minns, så förutsätter det att det finns någon inne i oss som avläser bilden. Man brukar här tala om en *homunculus*, en liten människa som sitter i huvudet på oss och tolkar våra inre bilder för oss. Men i själva verket skulle inte ens denna desperata utväg lösa problemet. I så fall skulle det krävas en ännu mindre *homunculus* som sitter i huvudet på den första och avläser hans föreställningar, och så vidare i det oändliga. ■